

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Туа біткен білім туралы Тезис

ЖАРИЯЛАНДЫ
07.11.2021СІЛТЕМЕ
https://bilimger.kz/109473/

Туа біткен Білім туралы Тезис бізде априори білімі бар деп мәлімдейді, бірақ түйсігі мен шегерімін осы білімнің түсіндірмесі мен қайнар көзі ретінде бермейді. Осы тезиске сәйкес, априорлық Білім біздің ұтымды табиғатымыздың бөлігі болып табылады. Тәжірибе біздің осы білім туралы хабардар болуымызды ынталандыруы мүмкін, бірақ ол бізді қамтамасыз етпейді. Бізде білім бар.

Платоннан туа біткен білім туралы тезистің алғашқы нұсқасын «Манон»({{16}}) диалогында табамыз, онда ол еске алу ілімі түрінде ұсынылған. Бұл ілім ішінара зерттеудің мәнін түсіндіруге тырысқанда пайда болатын парадокстен туындайды. Геометриялық теорема туралы білімді қалай аламыз? Біз сұрақ бойынша зерттеулер жүргіземіз, бірақ зерттеу нәтижелері бойынша білім мүмкін емес болып көрінеді («Менон»: 80D-e). Біз теореманы зерттеуіміздің басында білеміз немесе білмейміз. Егер бізде білім болса, зерттеуге орын жоқ. Егер бізде білім болмаса, біз не іздейтінімізді білмейміз және оны тапқан кезде түсіне алмаймыз. Қалай болғанда да, біз зерттеу арқылы теореманы біле алмаймыз. Дегенмен, біз кейбір теоремаларды білеміз.

Бұл мәселені шешу білім туралы ілімді еске түсіру ретінде ұсынады. Теореманың ақиқатын зерттегенде, біз оны бір уақытта білеміз және білмейміз. Біз бұл теореманы денемен біріктірмес бұрын біздің жанымыз білгеннен алынған жад түрінде білімге ие боламыз. Біз мұндай білімнен айырыламыз, өйткені денемен бірігу процесінде жан бұл білімді ұмытып кетті және енді оны есте сақтау керек. Теореманы біле отырып, біз бұрыннан білетін нәрсені еске түсіреміз.

Платон бұл ілімді Сократ пен жас құл арасындағы әңгіме арқылы суреттейді, оның барысында Сократ құлды надандықтан математикалық білімге жетелейді. Сократтың сұрақтары мен мысалдары түрінде киінген құлдың тәжірибесі оның бұрыннан білгенін еске түсіруге себеп болады. Платонның метафизикасы туа біткен білім туралы тезиске қосымша қолдау көрсетеді: Білім тақырыбы сенсорлық тәжірибе үшін қол жетімсіз дерексіз мәңгілік идеялар болғандықтан, бұл априори.

Бұл күндері Платонның позициясын жақтаушылар аз. Платон сипаттаған алғашқы парадокс» дәлел... ең қатал пікірталастарға сәйкес келеді («Менон»: 80e) софизм сияқты естіледі. Шешімдегі метафизикалық болжамдар негіздеуді қажет етеді. Шешім негізгі сұраққа жауап бермейді: құлдың жаны теореманы қалай білді? Интуиция/шегеру туралы Тезис құлдың априорлық білімді қалай алатыны туралы сенімді сипаттаманы ұсынады.

Дегенмен, орын Платон айрықша бір түрі ойлау, ол итермелеген көптеген философтардың қабылдауға қандай да бір нұсқалары туралы тезис врожденном білу. Біз сыртқы әлемге қатысты белгілі бір ережелерді білетінімізге сенімдіміз, бірақ бұл білімнің туа біткен екендігі туралы мәлімдемелерді есептемегенде, біз қалай алғанымыз туралы тиісті түсініктеме таба алмаймыз. Оның мазмұны тәжірибе арқылы тікелей алынған немесе тәжірибе ұсынған материалға ақыл-ой әрекеттерін жасау арқылы алуға болатын барлық нәрселерден тыс. Бұл білім түйсікке немесе шегерімге сүйенетін сияқты емес. Оның туа біткендігі ең жақсы түсінік сияқты.

Ноам Хомский өзінің «тіл табиғатының рационалистік тұжырымдамасында» ұқсас дәлелдер келтіреді (Чомский 1975). Хомский тіл үйренушілерге қол жетімді тәжірибе олардың тіл туралы білімдерін түсіндіруге тым тапшы дейді. Тілдің дамуын түсіндіру үшін студенттердің табиғи тілдердің жалпы терең құрылымын сипаттайтын әмбебап грамматика туралы туа біткен білімі бар деп болжауымыз керек. Хомский сипаттаған тіл үйренушілер әмбебап грамматиканы сипаттайтын нақты ережелерді білмейтінін атап өткен жөн. Олардың тілдік дамуын қамтамасыз ететін және анықтайтын туа біткен қабілеттер немесе бейімділіктер жиынтығы бар. Хомский бізге туа біткен білім теориясын емес, туа біткен білім теориясын ұсынады. Оның көзқарастары туа біткен білім туралы тезисті оны рационалистер дәстүрлі түрде түсінген түрде растамайды. Комментаторлардың бірі бұл туралы жазғандай: Хомскийдің принциптері... оларды нақты түсіну мағынасында да, олардың шындықтарын тиісті жағдайларда айқын деп тануға бейімділік мағынасында да туа біткен емес. Сондықтан, Хомский өзінің теориясын білім алудың дәстүрлі рационалистік сипаттамасының жалғасы деп жариялаған кезде дұрыс деп айтуға болмайды. (Cottingham 1984: 124)

Питер Каррутерс бізде күнделікті психология (folk psychology) принциптері туралы туа біткен біліміміз бар дейді. Күнделікті психология-бұл контекстке немесе мәдениетке қарамастан сақталатын жалпылама жалпылау жиынтығы. Бұл жалпылаудың мәні психикалық күйлердің бір-бірімен, қоршаған ортамен, дененің күйлерімен және мінез-құлқымен байланысы болып табылады (Carruthers 1992: 115). Күнделікті психология ауырсыну әдетте жарақаттың нәтижесі, ауырсыну біздің тапсырмаларға назар аударуымызға кедергі келтіреді және қабылдау әдетте қоршаған ортаның тиісті жағдайынан туындайды деген нанымды қамтиды. Каррутерс күнделікті психологияның күрделілігін, сондай-ақ оның мінез-құлқымызды түсіндірудегі сәттілігін және оның

түсіндірмелері сенім, ҚАЛАУЛАР, сезімдер мен ойлар сияқты бақыланбайтын айналыстарға сілтеме жасайтындығын атап өтеді. Ол күнделікті психология принциптерінің күрделілігі, әмбебаптығы мен тереңдігі тәжірибе арқылы алуға болатын білімнен асып түседі, әсіресе бес жасында осы принциптердің көпшілігін білетін жас балаларға қатысты. Мұндай білім де түйсіктің немесе шегерудің нәтижесі емес: күнделікті психологияны жалпылау ақыл-ойды түсіну актісі болып саналмайды. Каррутерс: «баланың психологиялық жалпылауды игеруіне байланысты [мәселені] шешу мүмкін емес, егер біз күнделікті психологияның көп бөлігі туа біткен деп санамасақ және белгілі бір жағдайларда баланың өзіне және басқаларға қатысты тәжірибесі білмесе» (Carruthers 1992: 121).

Эмпириктер және олармен бірге кейбір рационалистер туа біткен білім туралы тезисті екі жолмен сынға алады. Біріншіден, олар дедукциямен сенсорлық тәжірибе немесе түйсігі туа біткен білімді қалай қамтамасыз ететіндігі туралы түсінік береді. Екіншіден, олар туа біткен білім туралы тезисті тікелей сынайды. Мұндай сынның классикалық мысалы Локктың «адам түсінігі туралы тәжірибе» (An Essay Concerning Human Understanding, 1690) еңбегінде келтірілген. Локк туа біткен білім деген не деген сұрақ мазалайды. Білімнің нақты мысалдары біздің ұтымды құрылғымыздың құрамдас бөлігі бола отырып, біздің жанымызда болуы керек, бірақ олар қалай «жан»? Егер біз бәріміз саналы түрде осындай білімге ие болсақ, онда бұл жай ғана өтірік. Көбінесе туа біткен білімнің мысалы ретінде келтірілген ережелер, соның ішінде бір нәрсе бір уақытта өмір сүре алмайтын және өмір сүре алмайтын қағида сияқты сенімді кандидаттарды балалар мен ақыл-ой қабілеті шектеулі адамдар саналы түрде қабылдамайды. Егер мұндай принциптерді «туа біткен» деп анықтаудың мағынасы барлық ұтымды тіршілік иелері оларды саналы түрде қабылдайтынын көрсетпесе, онда мағынасы неде екенін түсіну қиын. «Бірде-бір позиция туралы, егер ол бұрын-соңды білмеген және оны білмеген болса, оны душта деп айтуға болмайды» {{17}} (Locke 1690: 61).

Туа біткен білім тезисінің жақтаушылары қарсылыққа жауап бере алады, өйткені кейбір білімнің туа біткен болуы бізде оларды иелену мүмкіндігіміз бар дегенді білдіреді. Бұл мәлімдеме шын болса да, қызықсыз.

Автор: Аллаяров Байбол Шымбайұлы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің физика-техникалық факультетінің магистранты.

Нұртаев Дарын, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің физика-техникалық факультетінің магистранты.

Жетекші: Жанатаев Данат Жанатаевич, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің философия кафедрасының доценті, философия ғылымдарының кандидаты

© 2026 Bilimger.kz Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.